

O‘QUVCHILARDAGI KITOBXONLIK MADANIYATI ORQALI ALTRUISTIK MOTIVLARNI RIVOJLANTIRISH

Muxammadeva Xadicha Karomatovna

Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti
Boshlang‘ich ta‘lim pedagogika kafedrasida o‘qituvchisi

Nurmuratova Iroda

Tulaganova Sevara

Jumaniyazova Maxsuda

Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 207-gurux
talabalari
(tel.90176-04-14)

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada “kitobning – beminnat ustoz” ekanligini hisobga olib o‘quvchilarda altruistik xulq motivlarini shakllantirishda kitob mutoalasi va kitobxonlik madaniyatining o‘rnidan foydalanishning samaradorlik jihatlari tahlil qilib berilgan.

***Kalit so‘zlar:** kitob, kitobxonlik, altruizm, axloqiy dunyoqarash, o‘quvchi yoshlar.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется эффективность использования места чтения книг и культуры чтения при формировании альтруистических мотивов у студентов, учитывая, что «книга является бескорыстным учителем».

***Ключевые слова:** книги, чтение, альтруизм, нравственное мировоззрение, студенческая молодежь.*

ABSTRACT

This article analyzes the effectiveness of the use of book reading and reading culture in the formation of altruistic behavioral motives in students, given that "the book is a grateful teacher."

***Key words:** book, reading, altruism, moral worldview, student youth.*

KIRISH

Yoshlarning axloqiy rivojlanishi, ularni insonparvarlik ruhida tarbiyalash masalasiga O‘zbekistonda katta e‘tibor qaratilgan. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan taklif etilgan mamlakatimizni rivojlantirish va uning mustaqilligini mustahkamlashning strategik vazifalarida ma‘nan yetuk, barkamol avlodni va

raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash hamda ijtimoiy vazifalarni hal etishda jamiyatga yordam ko'rsata oladigan ko'ngilli, milliy g'urur xissi ustun bo'lgan yoshlarni tarbiyalash muhim vazifalardan biri sifatida belgilab berilgan.

Bu vazifalarni amalga oshirishda "biz asrlar mobaynida shakllangan milliy an'analarimizga, ajdodlarimizning boy merosiga tayanamiz" va o'sib kelayotgan yosh avlodni Sharqona tarbiya asosiga qurilgan umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash jamiyat oldiga ulkan mas'uliyat yuklamoqda. Mazkur belgilangan vazifalarni hal etishda esa albatta, maktab ta'limining o'rni beqiyosdir.

Dalbatimiz rahbari bu borada maktab o'qituvchilarining oldiga o'quvchilarda milliy xususiyatlardan bo'lmish kitobxonlik madaniyatini shakllantirish masalasiga urg'u bermoqdalar. Ma'naviy jasorat sohibi deb ardoqlangan atoqli adabiyotshunos olim va tarjimon Ozod Sharafiddinov dunyodagi yetti mo''jizaga ta'rif berib "... yetti mo''jiza inson aqlining, tafakkurining, qalbining otashin madhiyasi, inson dahosining ulug'ligiga qo'yilgan mangu obida bo'lib kelmoqda. Biroq, shunday bo'lsa-da, olamda yana bir mo''jiza borki, uning buyukligi, muqaddasligi yetti mo''jizaning jamiki ulug'vorligi, go'zalligidan kamlik qilmaydi. Bu mo''jiza – kitob. Kitobning mo''jiza, mo''jiza bo'lganda ham birinchi mo''jiza ekanligini ko'pgina buyuk odamlar qayd qilgan", – deb yozadi. Jumladan, yozuvchi va dramaturg C.Sveyg "Qaerdaki kitob bor ekan, u yerda odam o'zi bilan o'zi uzlatda, o'z ko'lami doirasida qolib ketmaydi, u o'tmish va bugungi kunning barcha olamshumul yutuqlariga, butun insoniyatning fikr va tuyg'ulariga oshno bo'ladi", – deb yozadi. Yozuvchi va faylasuf J.Svift "Kitoblar aql farzandlaridir" desa, pedagog va yozuvchi Y.Komenskiy "Kitoblar donishmandlikni yoyish qurolidir", – deydi, faylasuf va tarixchi F.Bekon esa "Kitoblar zamon to'lqinlarida suzuvchi va o'zining qimmatbaho yukini avlodlardan-avlodlarga avaylab eltuvchi tafakkur kemalaridir", – deb yozadi. Ana shu tariqa buyuk allomalar, donishmandlar va yozuvchiyu olimlar kitobning mo''jizaga, nurga, tafakkur quvvati va ustuniga, mangulik va ma'naviyat timsoliga, bilim manbaiga, sodiq do'stga, davr ko'zgisiga o'xshatganlar. Eng muhimi, kitob jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashda yengilmas kuchdir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Xalqimiz tilida kitob o'qib bilim va munosib tarbiya olish, kasb-hunar o'rganishning ahamiyatiga doir maqollar juda ko'p. Jumladan, "Kitobsiz aql – qanotsiz qush", "Bilim – aql chirog'i", "Go'zallik – ilmu ma'rifatda". Bunday hikmatli naqlarni yana uzoq davom ettirish mumkin. Necha ming yillardan buyon insonlarga to'g'ri yo'lni ko'rsatib kelayotgan, ularning bilimli, tarbiyali, kasb-hunarli

va albatta baxtli bo‘lishining muhim omili – bu kitobga do‘st bo‘lish va kitob o‘qishni kanda qilmaslikdir. Ayniqsa, yoshlarning hayotida kitobning alohida o‘rni bor. Chunki yaxshi kitob insonda Vatanga muhabbat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat tuyg‘ularini yuksaltirib, yaxshilik hamda ezgulikka undaydi. Kitoblarda yashirin ezgulik motivlaridan biri altruizmdir.

Altruizm tushunchasi lotincha “alter” – “boshqalar” so‘zidan olingan bo‘lib, fransuz faylasufi O.Kont tomonidan egoizmga qarama-qarshi atama sifatida fanga kiritgan. Altruizm – bu o‘zga insonlar manfaati yo‘lida ularga beg‘araz g‘amxo‘rlik ko‘rsatishga qaratilgan faollikdir.

Altruizm motivlarini o‘rganishga qaratilgan tadqiqotlar barcha fan sohalari doirasida uch yo‘nalishda olib borilgan. Bular: a) Dj.Rayt qarashlariga asoslangan axloqiy xulq mezoni sifatida o‘rganuvchi yo‘nalish; b) L.Kolberg va T.Laykon tadqiqotlariga asoslangan shaxs taraqqiyotining eng oliy namunasi sifatida tadqiq etuvchi yo‘nalish; v) Sharq allomalari, faylasuflarning g‘oyalariga asoslangan komil inson xususiyatlari yo‘nalishidagi tadqiqotlar. Zero, mazkur yo‘nalishlarning barchasida altruizm shaxs akmeologik rivojlanishining yuqori cho‘qqisi sifatida ko‘rib chiqilgan.

Mazkur akmeologik rivojlanishning yuqori cho‘qqisiga kitobxonlik madaniyati orqali ham erishish mumkin. Masalan, xalqimizning milliyligi ufurib turgan J.Rumiyning “Oqibat tuproq bo‘lurmiz: “Masnaviyi ma’naviy” hikmatlaridan”, A.Navoiyning “Mahbub ul-qulub”, “Xamsa”, A.Qodiriyning “O‘tgan kunlar”, “Mehrobdan chayon”, T.Malikning “Odamiylik mulki”, Oybekning “Navoiy” asarlarini, “To‘maris”, “Shiroq” afsonalini oladigan bo‘lsak, ularning barchasida altruizm g‘oyalarini targ‘ib qilingan obrazlarni uchratishimiz mumkin.

Sharq allomalari o‘zlarining nodir asarlari ila dunyo taraqqiyotiga ulkan xissa qo‘shishgan. Shu boisdan, ularning asarlarini mutoala qilsak, barcha sohaga oid pedagogik-psixologik qarashlarga to‘qnash kelamiz. Shu jumladan, altruizm motivlarini futuvvat ilmi negizida tizimli yoritilganligini guvohi bo‘lshimiz mumkin. Sharqning buyuk allomalaridan biri Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asarini mutoala qilsangiz altristik xulqning sharqona tavsifini ko‘ramiz: “Saxiylik kishilik bog‘ining hosildor daraxtidir, balki u daraxtning shirin mevasidir; odamgarchilik o‘lkasining to‘lqini, daryosi, balki u to‘lqin daryosining asl gavharidir.

Yaxshilik, karam – bir jabrlanganning qattiqchilik yukini ko‘tarmoq va o‘sha qiyinchiliklardan qutqarmoqdir. Karam birovning mashaqqat tikani og‘irligini ko‘tarmoq va tikan uchidan guldek ochilmoq va o‘sha qilingan ishni qaytib tilga keltirmaslik, og‘ziga olmaslik, kishiga minnat qilmaslik va uning yuziga solmaslik.

Muruvvat karamning urug‘-avlodi, egizak qarindoshi, kimki bu hislatlarga ega bo‘lsa, izzat va hurmatga sazovor bo‘ladi”.

Bunday tavsiflar Forobiy, Beruniy, Rumi, Koshifiy, A. Avloniy asarlarida ham keng uchraydi. Mazkur manbalarni o‘qish, o‘rganish orqali o‘quvchilarda nafaqat altruistik motivlarni, balki milliy g‘urur, iftixor, vatanparvarlik tuyg‘ularini ham shakllantirish mumkin.

Altruizm motivlariga asoslangan xulq g‘oyalari jadid adabiyoti qarashlarida ham aks etgan. Jumladan, A. Qodiriyning “O‘tgan kunlar” romanidagi Yusufbek xoji obrazini olsak. Asar muallifining o‘zi Yusufbek xojiga “... xalq, el-yurt manfaatini o‘ylaydigan fidoyi shaxs”, deb ta’rif beradi.

Mazkur obraz orqali A. Qodiriy millatning birdamligi, Vatanning yaxlitligi uchun kurashishni hayotining ma’nosi deb bilgan; qarindosh-urug‘chilik, tanish-bilishchilik, mahalliychilik qilib o‘zaro nizolashib yurgan maydakashlarni katta ishlarga undab, agar vaziyat shu holda davom etsa; millatning xarob bo‘lishini, yurt tuprog‘ining bosqinchilar oyog‘i ostida xor bo‘lishini bashorat qilgan buyuk siymoni tasvirlab beradi. Bu “millat fidoyisining” xulq-atvori negizida altruistik motivlar yashiringanligi yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Chunki, mazkur obrazning axloqiy dunyoqarashida shaxsiy manfaatlardanda yuqoriroq qadriyatlar ustun ekanligini ko‘rishimiz mumkin.

Yana bir semivli yozuvchimiz O‘tkir Hoshimovning “Urushning so‘nggi qurboni” hikoyasini olsak. Hikoya o‘quvchilarda urushning nafaqat front maydonlarida, balki har bir qishloqda, har bir xonadonda kechgani, urush qurbonlari esa har bir oilada topilgani haqida tasavvurlarni shakllantiradi.

Shu bilan bir qatorda asar qahramoni Shoikrom urushga bormagan bo‘lsa-da, uning dahshatini, achchig‘ini o‘z uyida turib totishiga to‘g‘ri kelganligi bayon qilingan.

Oilasi koriga yarab turgan birgina sigiri o‘g‘irlab ketilgan, ukasi og‘ir betob bo‘lib to‘shakka mixlanib yotibdi, bu ham yetmagandek, bolalarining so‘nggi rizqi – hovli chetidagi bir hovuch qulupnayga ham o‘g‘ri oralagan. Yetishmovchilik va xudbinona harakteri Shoikromni qaltis qaror qabul qilishga majbur qiladi. Shoikromning xudbinligi ayanchli holatni keltirib chiqaradi.

Asar qaxramoning ayanchli taqdiri orqali o‘quvchilarda o‘z muammolariga o‘ralib yashash oqibatida atrofidagi yaqinlarining holidan xabar olmaslik, ularga yordam bermaslik qanday natijalarga olib kelishi targ‘ib qilinadi. Adib hikoyadagi voqealar syujeti orqali o‘quvchilarni hudbinlikdan qochib, altruist bo‘lishga, yaqinlariga himmatli bo‘lishga undaydi.

XULOSA

Umuman olganda yuqoridagi fikrlar asosida xulosa qiladigan bo'lsak:

- O'quvchilardagi kitobxonlik madaniyati ularning ma'naviy dunyoqarishi, axloqiy ongining oshishiga xizmat qiladi;
- Sharq allomalari asarlari, afsonalardagi futuvvat ilmi negizida altruistik motivlarning namoyon bo'lishini kuzatishimiz mumkin;
- Altruizm o'zgalarga beg'araz yordam ko'rsatishga asoslangan milliy xususiyatlardan biridir;
- Maktablarda murabbiylik soatlarida baddiy asar mutoalasini targ'ib qilish orqali o'quvchilarda altruistik xulq motivlarini shakllantirish mumkin.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T.: O'zbekiston 2017. B.48.
2. Кравченко С. Предвосхищение. Том 2. Словарь с комментариями. М.: ЛитРес, 2018. 465 с.
3. Navoiy A.«Mahbub ul-qulub» Asarlar 15 tomli. - T.: Adabiyot va san'at nashriyoti. 1966, 13-tom. - 92-95 b.
4. Psixologiya fanidan izohli lug'at / M.G.Davletshin tahriri ostida -T.: TDPU. 1992, - 6 b.
5. Xoshimov O'. "Urushning so'nggi qurboni" hikoya. – T.: Ziyo nashri. 2019.160 b.
6. Qodiriy A. "O'tkan kunlar" roman. – T.: Sharq nashriyoti. 2014. 400 b